

I. A szocialista világirodalom kutatásának problémái

SZABOLCSI MIKLÓS

A SZOCIALISTA VILÁGIRODALOM KÉRDÉSÉHEZ

1. Szocialista világirodalom – bonyolult jelenségeket, összetett áramlatokat, ellentmondásos folyamatokat jelölünk ezzel a fogalommal. Mit fed ez a megjelölés, mit segít megvilágítani, értelmezni, milyen irodalmi, történelmi folyamat lesz világosabb általa?

E jelzés összetétel utótagja, a "világirodalom" fogalma maga is vitatott, sokféle módon értelmezhető. Hadd emlékeztessenek csak arra, hogy a "világirodalom" terminus legalábbis háromféle értelemben használatos:

a) Jelzi a világon keletkezett művek halmazát, pontosabban az irodalomhoz tartozó művek, intézmények és áramlatok összességét, – egy adott, akár igen hosszú időszakon belül. A világirodalom ilyen szempontból tehát mennyiségi fogalom, a nemzeti és még kisebb egységek irodalmának egyszeri összege. Számontartásának legadekvátabb módja valószínűleg a statisztika, a lexikon, a bibliográfia.

b) E mechanikus, mennyiségi fogalmon túl a világirodalom lazán meghatározott minőségi fogalom is; abban az értelemben, ahogyan világirodalmi rangról, jelentőségről, mércéről szólunk, ebben az esetben a világirodalom viszonyításra alkalmas értékmérő fogalom. (Ha pl. a "világirodalom széthullása"-ról olvasunk, akkor ez a – szinte etikai – értéket jelző fogalomhasználat esete, hiszen a világirodalom változhat, alakulhat. bővíthet, de pusztán mennyiségi, összegező értelemben megmarad; és érvényes minőséget jelző fogalomnak akkor is, ha csak egy-két művet emelünk ki.)

c) Leggyakoribb a világirodalom, mint bizonyos szempont alapján kiválasztott művek sorának jelzése. Az összességből bizonyos elvek alapján néhány művet kiválasztunk, ezeket soroljuk a világirodalomhoz. Itt voltaképpen a világirodalom minőséget jelző fogalom lesz. A kiválasztás, a szelektálás alapja nagyon sokféle lehet: esztétikai értékkritérium, történelmi jelentőségre vonatkozó kritérium, eszmei-ideológiai érték, vagy ezek kombinációja.

d) A világirodalom fenti minőségi fogalmának egyik változata az, amely az egyes nemzeti irodalmak (általában éppen nemzeti szempontból válogatott) legkiemelkedőbb műveit foglalja a világirodalom fogalma alatt össze.

2. És mit jelent a szocialista világirodalom? Világos, hogy eszmei jellegű kritériumok alkalmazásáról van itt szó, egy, a világirodalom mennyiségi

egészből való válogatáshoz. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a világirodalom egy sajátos metszetéről beszélünk, amely tartalmaz műveket, intézményeket, folyamatokat is.

A szocialista világirodalom olyan - esztétikailag értékes - művek összessége, amelyekben a művészi tapasztalat a külső és belső valóság, a marxista világnézet alapján szerveződő művészi világkép közvetítésével válik realizált művé. Az eszmeiség másképpen jelentkezik az alkotó és másképpen a befogadó szempontjából, ez összefügg a művek hatásmechanizmusának problémájával, s ez eszmei és értékszpontból egyaránt eltolódásokat okoz. Az eszmeiség a műben egy bizonyos hálózaton keresztül érvényesül, az eszmei tényezők hatnak a művész világnézetére, ez részét alkotja világképének, amely megszűri a tapasztalt valóságot. Az eszmeiség és mű között ugyanakkor egy másik sajátos háló feszül, irodalmi formák, műfajok, hagyományok érzékeny mezője, amely befolyásolja az eszmeiség által alakított valóság kifejezési lehetőségeit.

A szocialista világirodalomhoz tartozik azoknak a szervezeteknek és intézményeknek összessége, amelyeknek tagjai a szocialista világnézet alapján állnak, és amelyek szocialista eszmeiségű művek alkotását tartják céljuknak. Természetesen a szocialista világirodalom egésze és története nem azonos e szervezetek és intézmények történetével, annak ez csak egy részét alkotja.

A szocialista világirodalom rész és egész egyszerre. Nem szakítható el a világirodalom egészétől, - és ennek számtalan gyakorlati jele és következménye van -, ugyanakkor önmagán belül is sajátos totalitást alkot. Úgy is fogalmazhatnám: a szocialista világirodalom önálló, autonóm egység, ugyanakkor mégsem az: autonóm voltában is része egy nagyobb egységnek. Az általános és különös dialektikájának sajátos módosulásával állunk itt szemben.

A szocialista világirodalmat sajátos rendszerként is felfoghatjuk, ahol az egyes részeket - műveket, áramlatokat, intézményeket - azonosságok és különbözőségek feszültsége tartja egyben.

3. A szocialista világirodalom története, mint a szocialista gondolaté is, nagyjában száz éves, és ez a hosszú időszak már alkalmas arra, hogy történetének, korszakainak vázlatát meg tudjuk adni. Ezúttal csak nagyon rövidre fogva:

A szocialista világirodalom előtörténetét a második Internacionálé idejére lehet tenni, ide tartozik a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előkészítésének időszaka, tehát Gorkij életművének egy része is. Külön szakaszt alkot a kb. 1917-től 1923-ig terjedő időszak, a forradalmak és a forradalmi hullám csúcsa a maga lázas, közvetlenül politizáló, az avantgard eszközeivel is élő különleges színű irodalmával. Az 1925 és 1932 közti évek az erőgyűjtés, átalakulás évei, melyeket általában világszerte a forradalmi szocialista irodalom rappista, illetve proletkultosz szakaszának lehet nevezni, a tágabban vett szocialista irodalomban pedig az útkeresés, a régi formák átalakításának ideje ez. 1932 körülől indul egy új fejlődés a modern

realista szintézis, politikailag a népfrontpolitika talaján. Világszerte ez a néhány év mind a szocialista világirodalom fejlődésének csúcsa, a legjelentősebb teljesítmények ekkor születnek. Az 1939 és 1945 közötti szakasz az antifasiszta harc jegyében, a nemzeti egységpolitika jegyében álló, "ellenállási" jellegű irodalom. (E korszakhatárok természetesen csak nagy közelítéssel – egyes nemzetek sajátos viszonyainak megfelelően változva – érvényesek. Az Egyesült Államok szocialista irodalma fejlődésében például a fenti szakaszok több éves eltolódással jelentkeznek.)

A rövidebb szakaszoknak ugyanilyen jellegzetes egymás után következését lehet megfigyelni a II. világháború után, 1945-től, itt hadd utaljunk csak arra, hogy különböző előző szakaszokon át, kb. 1965-től keltezhető a szocialista világirodalom új fellendülésének időszaka, ellentmondásokon és visszaeséseken keresztül kibontakozó, új arculata.

E százéves történetnek van néhány erősen vitatott, különféleképpen megítélt és ennél fogva további kutatás és vita számára nyitva álló szakasza. Ilyen az 1917 utáni forradalmi fellendülés utáni irodalom és az ún. avantgard mozgalmak viszonya. Ismeretes, hogy erről a kérdésről egymással szélsőségesen ellentétes vélemények sokasága alakult ki a szocialista teóriában. Történeti tény – s ez magyarázatra szorul –, hogy kb. 1910 és 1925 között az avantgard mozgalmak – mégpedig úgy is, mint értelmiségi lázadások egymást követő csomópontjai és úgy is, mint művészi kérdésfeltevést és programot megfogalmazó művészeti iskolák – nemcsak egyidejűek voltak, hanem kapcsolódtak is a forradalmi munkásmozgalomhoz, nagyon gyakran annak hatására keletkeztek, és még gyakrabban történt meg, hogy tagjaik részesei lettek a forradalmi munkásmozgalomnak. Pusztán időbeli, kronológiai egybeesésről van itt szó? Vagy azonos történeti, társadalmi erők párhuzamos jelenségsort idéztek elő? Vagy éppen ellenkezőleg: azonos történelmi kérdésre két homlokegyenest ellenkező választ jelent a szocialista irodalom és az avantgard felelete? A kérdés esztétikai vizsgálata minden esetre arra utal, hogy az avantgard mozgalmak esztétikai hozadéka beépült a harmincas évek realista és szocialista realista szintézisébe, hogy az avantgard sodrában ezek a kifejezőeszközök mintegy kiszakadva korábbi kontextusukból, új tartalom hordozóivá váltak. Az avantgard mozgalmak tagjai pedig a forradalmi hullám elmúltával vagy a szervezett munkásmozgalomhoz csatlakoztak, vagy tovább folytatták parttalan lázadásukat. Talán úgy kellene fogalmazni, hogy az első ún. klasszikus avantgard (1910–1925) a forradalmi fellendülés időszakának volt egyik adekvát kifejezője, és időszerűtlenné ennek elmúltával vált, a szocialista világirodalom egyik áramlatának tekinthetjük hát.

Aszocialista világirodalom történetének egy másik belső problémája, amely sok vitára adhat okot, a harmincas évek közepén merül fel. Ismeretes, hogy a nemzetközi munkásmozgalom új fejezete, a Komintern VII. kongresszusa által meghirdetett új népfrontpolitika következményeképpen ez az időszak volt az egyik legtermékenyebb, legtöbb eredményt hozó korszaka a szocialista világirodalomnak. A poli-

tikai okokhoz járult belső irodalmi ok is: az avantgard hullám lehanyatlása, elerőtlenedése, eredményeinek beolvadása egy "klasszikusabb", modern realista szintézisbe. Ilyen módon ez a korszak egyúttal a modern realista művek kialakulásának, megjelenésének időszaka is Spanyolországtól Franciaországon át az emigráns német irodalomig, és a középeurópai népek irodalmáig.

De ugyanakkor – és az ellentmondás sajátossága éppen ebben áll – ebben az időszakban kezdődnek azok a jelenségek, amelyeket a nemzetközi munkásmozgalom történetében a "személyi kultusz" megjelöléssel szokás illetni, azaz: az egység megteremtése gyakran erőszakos eszközökkel, bizonyos tendenciák mesterséges háttérbe szorításával járt együtt. A Szovjetunió irodalmában is együttesen jelenik meg a szocialista realizmus új, tág és széles ölelésű fogalma és bizonyos dogmatikus bezárkózottság, korlátozó és türelmetlen intézkedések. E korszak ellentmondásos képe még alaposabb kutatásra vár, a művek vizsgálata azt a benyomást erősíti, hogy a világirodalmi folyamat szempontjából még ekkor is a nyereség volt erősebb.

A szocialista világirodalom egy harmadik történeti problémája: az 1945 utáni fejlődés. Nem szoktunk még hozzá, hogy az irodalomtörténet folyamatába iktassuk az utolsó harminc év történéseit, pedig ez az idő már önmagában is külön korszakká alakult. A fasizmus legyőzése utáni időszakban, a szocialistává válás első lépésénél világszerte hatalmas fellendülésnek indult a szocialista világirodalom, jelentős művek, központok, áramlatok keletkeztek az egész világon.

Más kérdés, hogy ezt a fejlődést mikor, hogyan, hol, mi akadályozta – vagy mi szakította meg, egyes helyeken miért torpant meg, vagy siklott tévútra. Mind a szocialista, mind a még nem szocialista körülmények között élő országok szocialista irodalmának egyik legaktuálisabb kérdése a szembenézés a hibákkal és eredményekkel az 1950 utáni korszakban és annak vizsgálata, mi maradt meg lényeges eredményként ezen időszak műveiből.

Végül, történeti sorrendben gondolkodva, kétségtelenül új etap kezdődik 1965 után, amikor a második világháború utáni fejlődésnek új szakaszát észlelhetjük, olyan szakaszt, amelyet a szocializmus sikerei, az imperializmus ellentmondásainak kiéleződése, ugyanakkor a nemzetközi munkásmozgalom bizonyos belső problémái is jellemeznek. Ezen időszaktól lehet szólni arról, hogy a harmadik világ társadalmi fejlődése meggyorsult és itt a szocialista világirodalomnak új és új hajtásai keletkeztek, és ugyanezen időszaktól fogva gyorsul meg világszerte a tudományos-technikai fejlődés is, amely sokban új körülményeket jelent az egész kultúra számára.

4. A szocialista világirodalom történeti folyamatának ábrázolásával kapcsolatban néhány általános elvi kérdés merül fel. Ilyen kérdés pl. a szocialista világirodalom és a szocialista realizmus fogalmának viszonya. E probléma része egy még tágabbnak: eszmei kritériumok és irodalmi áramlatok viszonyának.

A világirodalom- és művészettörténetben lényegében két egymástól teljesen független fogalomrendszer szerint beszélünk ugyanazokról a jelenségekről. Az egyik

fogalomrendszer meghatározott irodalmi áramlatok és irányzatok szerint foglalkozik a világirodalommal és a nemzeti irodalmakkal, tehát – vázlatosan – a 19. századi kritikai realizmus bomlása, vagy átváltozása utáni időszakban naturalizmusról, szimbolizmusról, második klasszicizmusról, második romantikáról, avantgard korszakról, újrealizmusról beszél napjainkig, a másik pedig évtizedekre osztja be a világirodalom fejlődési folyamatát, és nagyjában ezek szerint tárgyalja az ide vonatkozó jelenségeket. Ettől szinte függetlenül, a kettőt nagyon kevésbé kapcsolva, a mi hazai kutatásainkban és főleg a világirodalomra vonatkozó kutatásokban is tapasztalható az irodalomnak e nagy eszmei kategóriák szerinti tárgyalása, mely a mi területünkön szocialista irodalom, polgári irodalom, plebejus, népies irodalom dichotómiáját, trichotómiáját jelenti. A kétfajta kategória-rendszer nem fedi egymást, használatos egy harmadik kategorizálás: a "hazai – nem hazai", vagy "otthon élő – nem otthon élő", "emigráns – otthon maradt" kettőssége, amely önmagában is átfedi mind a két, előbb említett kategóriát, hiszen az emigráns irodalmakban különféle stílus és ábrázolási törekvések képviselői, valamint különféle eszmei törekvések képviselői is helyet foglalnak. Egyik problémánk a közeljövőben talán éppen e két vagy három kategóriarendszernek egymáshoz való közelítése, egymásra való vonatkoztatása lesz. Ez összefügg azzal a kérdéssel, hogy a szocialista irodalom történetében kimutatható-e a szocialista irodalom művelőinek erősebb vonzódása bizonyos ábrázolási törekvések felé.

A probléma történeti aspektusai közé tartozik pl. a naturalizmus kérdése. Régóta ismeretes, hogy a századvégi naturalizmusnak nagyobb hatása van a szocialista irodalomra és mélyebb köze a szocialista világnézethez, mint azt fel szoktuk tételezni. A legtöbb országban a munkásság műveltségi alaprétege pedig éppen egy naturalista jellegű alapréteg. Pusztán kronológiailag is, a munkásmozgalom "ifjúkorának" kortársa a naturalizmus – öntudatra ébredő munkások tömegeit formálta Zola, Ibsen, Hauptmann. De a pusztán kronológiainál mélyebb egybeesésekre is fel kell figyelnünk: a naturalizmus társadalmi indulata, a szegények és elnyomottak iránti rokonszenve, tudományosság iránti hajlama összehangzott a századvégi munkásmozgalom mély törekvéseivel. A harmadik világ most kezdődő irodalmainak példája is mutatja, hogy az induló szocialista irodalmak legnagyobb része naturalista szakasszal kezdődik. De ebben a gondolatkörben vetődik fel a romantika és a szocialista eszmeiség viszonya, és ismét a különféle avantgard áramlatok viszonya.

Ami már most a szocialista világirodalom és a szocialista realizmus viszonyát illeti: van-e értelme, van-e funkciója a szocialista realizmus mellett még a szocialista világirodalom fogalmának is? Felfogásom szerint a szocialista realizmus megjelölés az egész bonyolult szépirodalmi folyamat egy, habár legfontosabb szakaszát jelöli, legfontosabb alkotó módszerét – és egy más értelemben használva: a kimagasló művek egy egész sorozatát. A szocialista világirodalom ennél tágabb, elsősorban történeti jellegű fogalom. Az egyik fogalom nem teszi feleslegessé a

másikat, mindkettő történeti jellegű folyamatot jelez, az egyik inkább különféle áramlatokat összefogó gyűjtő elnevezés, míg a másik a szocialista világirodalom áramlatainak legkimagaslóbb vonulatát jelenti. A szocialista világirodalom fogalmába, körébe az átmeneti (a polgáritól a szocialista felé tartó) művek, életpályák is beletartoznak, ez "szélesebb kör", mivel itt egy másik elvi probléma is jelentkezik: a szocialista világirodalom határainak és ezzel kapcsolatban egyes művek szocialistává való minősítésének kérdése. Művészeti, irodalmi jelenségek esetében világnézet és mű bonyolult kapcsolatáról van szó természetesen, és arról, hogy a tapasztalt külső és belső valóság a világnézet milyen szűrőjén keresztül nyer megformálást, hogyan illeszkedik az irodalmi hálózatba, úgy fogalmaztuk meg, hogy a valóság bonyolult jelenségei elsősorban a szocialista világnézet értelmezése segítségével helyezkednek el a megvalósult művekben, melyek a maguk részéről ismét egy irodalmi hálózatba illeszkednek. Ismert megállapítások ezek, de amikor próbáljuk megvizsgálni, hogy mit jelent ebben az összefüggés-rendszerben éppen a szocialista világnézet, a problémák egész sorára bukkanunk a konkrét vizsgálatban is és az elmélet területén is. Magyarországon már korábban igyekeztünk elmondani (és itt elsősorban Király Istváné az érdem, aki ezt nagyon világosan kifejtette egy nemrég újra publikált tanulmányában), hogy a szocialista irodalom kritériuma nem azonos a párttagsággal, az illegális vagy legális párt tagságával és semmi esetre sem azonos bizonyos írószervezetekhez való tartozással. Ugyanakkor az irodalomtörténeti gyakorlatban állandó vitakérdés, ki tartozik egy adott időpontban ebbe a kategóriába, melyik mű sorolható a szocialista nemzeti, illetve világirodalomhoz, illetve, kit tekintünk szocialista realistának. Határokat, mégpedig nem merev, hanem rugalmas határokat kell megvonnunk. Természetesen: a szocializmus mint cél, a marxizmus mint világnézet, a szocialista eszmeiség mint értékalkotó és valóságalkító jelleg nem öröktől fogva változatlan, nem történelem feletti kategória, nem mindig és ugyanúgy jelentkezik. Világos, hogy a szocialista jelleg más lesz a századelő munkásirodalmának műveiben, mint az 1940-es évek elejének műveiben, vagy napjainkban. Mégis úgy érzem, hogy a szocialista eszmeiség határait, kritériumait világosabban kell majd megfogalmaznunk.

A szocialista világirodalom és az egyes szocialista nemzeti irodalmak határainak kérdése felvet egy további kérdést, amely általánosságban és minden nemzet irodalmában is megválaszolandó, és ez a szocialista irodalom és nemzeti irodalom egészének viszonya, valamint a szocialista irodalom viszonya a nemzeti irodalom egyes áramlataihoz. Politikai terminusokban megfogalmazva, a kérdés közel áll a "szövetségesek" problémájához, ahhoz, hogy a szocializmusért küzdő erők milyen rétegekkel kötnek szövetséget. Irodalmi terminusokban megfogalmazva pedig e rétegek, osztályok, csoportok képviselte egyes irodalmi áramlatokkal való viszony kérdéséről van szó. A kérdés persze minden történelmi időpontban másképpen és másképpen merül fel. Vannak időszakok, amikor pl. a fasizmus elleni harcban a haladó polgári irodalom, a humanizmus értékeit őrző áramlatok voltak a legközelebb

a szocialista irodalomhoz, ezekre támaszkodott, ezek közeledését szorgalmazta, ismét más történelmi helyzetekben a parasztság hangját megszólaltató plebejus demokrata, plebejus realista irodalom áll legközelebb hozzá. Nemzeti hagyományok és történelmi időpont más-más formában veti fel a klasszikus polgári, népi, folklorisztikus örökség kérdését is. Vannak olyan történelmi szakaszok, amikor a lázadó és funkcióját, helyét kereső értelmiség olykor anarchisztikus lázadását kifejező áramlatokkal, törekvésekkel köt szövetséget a szocialista nemzeti és világirodalom.

A szocialista nemzeti irodalom része a nemzeti irodalomnak, mint ahogy része a szocialista világirodalomnak, attól el nem szakítható. A modern nemzeti irodalmak egyik legfontosabb áramlata a szocialista irodalom, és ennél fogva azzal egyben és különbözőségben is kell tárgyalnunk azt. Irodalmanként más és más a szocialista irodalom hozadéka a nemzeti irodalomhoz, mást vesz át a nemzeti irodalomból, más hagyományokra, más sajátosságokra támaszkodik és más és más módon fejleszti azokat tovább. Így lesz a szocialista világirodalomnak sok, nemzetileg színezett tagja.

E kereten belül külön ki kell térnünk a nemzeti és nemzetközi dialektikájára. A nemzeti különbségek okai a kultúrában: eltérő társadalmi fejlődés, eltérő osztálybázis, másfajta kulturális modell, másfajta irodalmi hagyományokból, műfajokból álló mező. Különbséget jelent napjainkban a paraszti hagyomány szerepe, a parasztság átalakulásának különféle fokozatai – ezzel összefüggésben is a folklór különböző szerepe az irodalom és művészet egészében. Az általános jelleget biztosítja a marxista eszmeiség, mint a munkásmozgalom ideológiája, amely a befogadó és alkotó tudatát éppúgy alakítja, mint a munkásmozgalmat közvetítő közegét. A nemzeti és nemzetközi dialektikus váltakozása napjainkban erősen meggyorsul, több jel mutat mind a fokozódó differenciálódásra, mind a fokozódó integrálódásra. A szocialista világirodalom nemzeti válfajai gazdagítják a maguk hozadékával a szocialista világirodalmat, másrésről a szocialista világirodalom megtermékenyítő hatása a nemzeti irodalmakban újabb és újabb fejleményeket, válfajokat, műfajokat hoz létre.

5. Ez a probléma átvezet ahhoz, vajon észre lehet-e venni általános törvényszerűségeket a szocialista irodalom fejlődésében.

A szocialista világirodalom eddigi folyamatából, a részjelenségek és az egyes művek általánosításából néhány törvényszerűséget is le lehet vonni. Szinte egymást követő hullámok e fejlődésben: a küzdelem egy népszerű, mozgósító erejű, forradalmas, közvetlenül ható, közvetlenül politizáló irodalomért, és ugyanakkor küzdelem egy magas szintű, a polgári humanizmus hagyományait integráló, nagy realista művészetért, mely egyúttal a művész teljes önkifejezését is lehetővé teszi. E két tendencia, e két hullám szinte törvényszerűen követi egymást, s a fejlődés során többször, így leginkább 1935 körül, a kettő sajátos, termékeny szintézisének lehetünk tanúi.

Nagyon nagy távlatban tekintve az 1945 utáni fejlődést megismétli szinte minden egyes nemzeti irodalom újonnan keletkező, szocialista irodalma is. De az 1965 utáni fejlődéshez még egy új elem is járul, mintegy harmadikként: a küzdelem az új kor, közelebbről a tudományos-technikai forradalom korát tükröző, ezen időszak szocialista forradalmaiból kinövő, e korról adekvát szocialista realista művészetért.

Hatvan-száz éves a szocialista világirodalom és már le lehet mérni, hogy milyen hozadékot adott már eddig is az egész világirodalomnak, hozzájárulása a világirodalom egészéhez nagyon is sokrétű. Hadd utaljak műfajokra (dokumentum-dráma és regény, "teljes színház", agit-prop színház, szavalókórus), régi műfajok feltámasztására és újraértékelésére (a plebejus regény-eposz, az intellektuális fejlődés-regény megtöltése szocialista tartalommal, a marxista gondolati líra, a tézis-dráma új fajtái). Kétségtelenül hozadék az irodalom új szervezeti formáinak kialakítása, az író több és másfajta funkciója és e sajátos hozadék egyik legértékesebbje, a marxista irodalomkritika, teória szerepe és sok fontos műve.

De természetesen a szocialista világirodalom hozadékai elsősorban művek, hatalmas sor, a századvégtől napjainkig.

*

A szocialista világirodalomban most is többfajta bővülésnek, átalakulásnak lehetünk tanúi. Csak jelezve az irányokat: új formák, új műfajok alakulnak ki, elsősorban a tömegkommunikációs eszközök hatására az auditív és vizuális terület határán. És ha a szocialista világirodalmat fejlődésében vizsgáljuk, akkor a tévé létrehozta új műfajok sajátosságaira is tekintettel kell lennünk. De új műfajok jelentkeznek dokumentum és regény, történetírás és szépirodalom, filozófiai esszé és költészet, vitairat és dráma sajátos kereszteződéséből, egymásra hatásából is.

És napról napra tanúi lehetünk új területek, új földrajzi egységek, elsősorban az ún. harmadik világ szocialista irodalmi indulásának. A fejlődés útja sokféle lehet, és új és új formák is alakulhatnak ki sajátos kulturális hagyományok és a marxista eszmeiség mindenkor találkozásokor. Úgy hiszem, hogy a harmadik világ, Latin-Amerika és Afrika irodalmának tanulmányozása ebből a szempontból a kutatás sürgető feladata.

A szocialista világirodalom kérdése, bármilyen fontos is, de alárendeltebb része egy még nagyobbak: kultúra és szocializmus, értelmiség és munkásmozgalom viszonyának. Így, ha arra gondolunk, hogy forradalmi művek és áramlatok sikere, alakulása mennyire függ a befogadástól, a közösségtől, az olvasótól, és hogy viszont: a művészet mennyire alakítja a befogadó tudatát, akkor a mi kérdésfeltevésünk része a szocialista tudat tágabb alakulása kérdéskörének is, – a szocialista életmód és irodalom, művészet ellentmondásoktól nem mentes, olykor konfliktusoktól terhes, bonyolult, de ellentételen keresztül is fejlődő viszonyának. A kultú-

ra jövőjének biztosítéka pedig éppen értelmiség és munkásmozgalom, kultúra és szocializmus egymásra találása, a szocialista világirodalom további kibontakozása.

A fenti fejtegetések alapján a szocialista irodalom kutatásával foglalkozó irodalomtörténészek számára két fontos feladat adódik: a) feltárni a szocialista világirodalom jelentős értékeit, ehhez a munkához minden nemzet értékeit, teljesítményeit számbavéve egymás megismerésének érdekében, b) megírni a szocialista világirodalom történetét.